

COMPARISON OF LIFE SCIENCE* CURRICULA DEVELOPED IN 2009, 2015, 2017 REGARDING CREATIVE THINKING¹

Şükran UÇUŞ GÜLDALI

*Yrd. Doç., Ahi Evran Üniversitesi, sukranucus@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7992-9802*

İrem DEMİRBAŞ

*Sınıf Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, demirbasirem570@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3126-2965*

Received: 09.06.2017

Accepted: 11.08.2017

ABSTRACT

Life science, It can be regarded as the main course that makes it easier for the child to observe the environment and to adapt to life by putting the whole environment around and putting the curiosity at the forefront. Curricula are made for catching the best in their time conditions. The purpose of this study is based on comparing life science curricula developed in 2009, 2015, 2017. In the current study, a case study of the qualitative method was used with document analysis. In the research, criteria sampling method is used as the basis of the objective sampling types. Guidances of curricula developed in 2009, 2015, 2017 which were issued by the Minister of Education, were accepted as a data set. 2009, 2015 and 2017 Life Science curricula, was explored related to vision, basic characteristics of curricula, achievement, skill, value, basic principles of curricula, teaching-learning process, assessment dimensions. In general, it was revealed out curriculum from 2009 has more advanced findings of creative thinking than curricula from 2015, 2017 to foster children's creative thinking skills. Curricula from 2015, 2017 have a lower effect and rare findings regarding creative thinking in the context of life science course. Based on the results of the current research, the following suggestions can be told: Depending on teachers' initiatives, teachers use teaching method techniques to be more creative for students to have fun learning during the lesson and to formulate creative thinking in the knowledge structuring. Various projects, in-service training for teachers can be arranged by the Ministry of National Education to reveal the creative thoughts of the students.

Keywords: Life science course, life science curriculum, creative thinking.

¹ The subject of "Social Studies" between Grade 1-Grade 3 refers integrated studies which is also called "Life Science" in Turkish Elementary Education

2009, 2015 VE 2017 HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ YARATICI DÜŞÜNME AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

ÖZ

Hayat Bilgisi, çocuğun çevresini bütünüyle saran ve merak duygusunu ön plana çıkararak çevreyi gözlemlemesini ve hayata uyum sağlamasını kolaylaştıran ilkökul mihver dersidir. Yapılan programlar kendi zamanının şartlarında en iyiyi yakalamak için yapılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, 2009, 2015 ve 2017 yılı Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının yaratıcı düşünme

açısından karşılaştırılmasını içermektedir. Bu amaç kapsamında Millî Eğitim Bakanlığının yayımlamış olduğu 2009, 2015 ve 2017 yılı Hayat Bilgisi dersi öğretim program kılavuzları veri kaynağını oluşturmuştur. Araştırmada nitel araştırma yöntemi esas alınarak, doküman incelemesi yapılmıştır. Araştırmada, amaçsal örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programları, vizyon, programların temel özellikleri, kazanım, beceri, değer, programın temel özellikleri, öğretme-öğrenme süreci, değerlendirme boyutları açısından karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, 2009 programının programın temel anlayış ve özellikler açısından yaratıcı düşünmenin gelişimini daha çok teşvik ettiği ortaya çıkmıştır. 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi programlarının ise yaratıcı düşünmeyi kazandırma açısından sınırlı sayıda kazanıma sahip olduğu programların genel yaklaşımlarının buna elverişli olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak şu önerilerde bulunulabilir: Öğretmenler kişisel inisiyatiflerine bağlı olarak, öğrencilerin ders sürecinde eğlenerek öğrenmesi ve bilgiyi yapılandırmasında yaratıcı düşünmeyi ön plana çıkarmaları için yaratıcı öğretim yöntem ve teknikleri kullanabilirler. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini ortaya çıkaracak çeşitli projeler yapılabilir, öğretmenlere hizmet içi eğitim verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi dersi, Hayat Bilgisi Öğretim Programı, yaratıcı düşünme.

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

Life science can be regarded as an axiomatic course that makes it easier for the child to observe the environment and to adapt to life by putting the whole environment around and putting the curiosity at the forefront. According to Binbaşıoğlu (2003), life information is defined as "the first thing that enables the child to adapt to the environment in a successful, effective or positive way.". One of the general objectives of Turkish National Education on the scope of this course is to develop creativity and thinking power, "The individual has a free and scientific thinking power, has a broad worldview, respects human rights, has responsibility for collecting, constructive, creative and productive "(Güteryüz, 2006). The curricula are constructed to catch the best in their time conditions. Curricula sometimes have become unable to satisfy the needs over time due to scientific and technological developments and changes (Tay and Baş, 2015). From 1926 to present, Life Science Education Curricula have been revised to meet different educational needs and to be enriched with current education approaches for many times. The creativity that needs to be known to understand how to think is the essence of individuals. According to Gültekin (2008) creativity, it is defined as an environment in which an individual uses his knowledge and skills to create new or original ideas or products, to make solutions for cases/problems he or she has encountered through different perspectives. According to Ustundag (2014, p.5), creativity is defined as "Here I have found that all cognitive, emotional and deviant activities in a new discourse, behavior, attitude, skill, product, philosophy of life and so on to take a look at it. ". Vision, innovation for educational implications and future-oriented designs play a major role in constructing curriculum. A solid perspective of the experts ensures that training curricula are more qualified by learning about future problems and needs. When curricula are thought to guide the future of societies, creativity must be scaffolded regard as a culture for social development for society, not the individualistic dimension (Orhon, 2011). The 12th item of the Life Science Curriculum, updated in 2015, has been expressed in "developing the skills of thinking, questioning, thinking differently and generating solutions" (MEB, 2015). The current study emphasizes the practice of multidimensional thinking, analysis, and synthesis at the level of students. As it can be inferred, learning contents and other aspects of the curriculum address creative thinking and creative process in the educational process by aiming different ways of thinking. It is not enough for creative thinking to be included in teaching curricula only to gain this skill. Teachers need to have the ability to think creatively and to be able to foster children's creative thinking (Uğraş and Semerci, 2012). To display creative teacher behaviors for a teacher, he must first know what creative thinking is, his definition and examples. He can understand the concepts of creativity such as originality, flexibility, fluency, meaning, versatile thinking, combining and examples. Thus, by using this knowledge, it can guide learning and teaching process to foster children's creative thinking and competences (Senemoğlu, 1996, p.1). The purpose of this research is based on a comparison of life science curricula developed in 2009, 2015 and 2017 regarding creative thinking of the basic features, basic principles of curricula, vision, goals, skills, and values, learning-teaching process.

Method

The current research is a case study of qualitative research models. To explore and evaluate the life science education curricula of 2009, 2015 and 2017 regarding creative thinking in the research, the curricula were analyzed comparatively with the document analysis in the relation of creative thinking among components of curricula. In the research, criteria sampling method was used as the basis of the objective sampling types. In this context, three different life science curricula

approved by Turkish National Education Board. The curriculum components under investigation were obtained from the Turkish National Education Board (Retrieved from <http://ttkb.meb.gov.tr/program>). The components of the first, second and third grade levels in the 2009, 2015 and 2017 life science education curricula were all studied within the scope of the research. Document analysis (analysis) was used in qualitative research techniques in the collection, analysis, and interpretation of research data.

Findings (Results)

A limited number of findings and expressions were identified in the 2015 and 2017 life science education curricula whereas more advanced findings and expressions for the creative thinking was expressed in the 2009 life education curriculum in components of the life science education curricula of 2009, 2015 and 2017 and indirectly, expressions that can be associated with creative thinking. It has been determined that the creative thinking skills of the 2009 life science curriculum are not included or integrated in the 2015 and 2017 life science curricula. However, educating individuals equipped with 21st-century skills for each age has become the main philosophy of today's educational curricula. One of 21st Century skills is the sense of initiative and entrepreneurship, and this skill involves creativity, innovation, and taking the risk as well as project planning and execution to reach the goals (MEB, 2017). Entrepreneurship, research skills in the 2009, 2015, and 2017 life science curricula have been found to be involved in all three curricula, with an emphasis on creative thinking. When value expressions are examined, there is no such title in the 2009 life education curriculum, but instead, the values expressed as personal qualities are the result that there is no value that can be associated with creativity. In the 2015 and 2017 life education curricula, it was determined that "Scientific" and "Aesthetic" values were able to qualify as creative thinking. This finding can be interpreted as the limitations of creative thinking through the promotion of value education.

Research, associated with creative thinking when comparing the creative thinking in the themes/units in the life science education curricula of 2009, 2015 and 2017, emphasizing creative thinking, expressing oneself or any situation in creative ways/arts. It can be said that creativity is particularly emphasized according to the education curricula of the life information education program of 2009 according to the education curricula of life information of 2015 and 2017. Because it is determined that the life science curriculum issued in 2009 has a direct expression of creative thinking. Also, it has more advanced skills and objectives comparing with curricula from 2015 and 2017. It has been determined that there is a limited number of acquisitions that will stimulate

creative thinking in the "Healthy Life" and "Safe Life" units of the 2015 and 2017 life science curriculum. Both units are based on protecting children against the environment. For this reason, it can be interpreted that supporting the creative thinking in the examples that will be presented to the child in his life will show different ways for the child to overcome the problems in life. The most gain in creative thinking in the 2015 life science curriculum is from the "Nature and Environment" unit; It has been determined that the most gain associated with creative thinking in the 2017 life science curriculum is from the "Life in Nature" unit. This finding can be interpreted as the program emphasizing creativity-nature-child relationship. Because the child can express himself more easily in nature, and the child may discover himself by increasing the curiosity about nature.

Conclusion and Discussion

Compared to achievements that emphasize first and 3rd-grade creative thinking in the life science curricula of 2009, 2015 and 2017, the number of objectives increases from the 2009 life education curriculum to the 2017 life science education curriculum, but on the contrary, the expressions emphasizing creative thinking are diminishing. When compared to the gains in stressing the second-class creative thinking in the life science curricula of 2009, 2015 and 2017, it was found out that the greatest gain that can be associated with creative thinking is the knowledge of life in 2015. The gains in the 2009, 2015, and 2017 life science curricula have been found to be in the 2009 program, which can encourage direct creativity cultures when examined regarding creativity, and, as gains in the 2015 and 2017 life skills, curricula are knowledge and comprehension gains. For this reason, the teaching-learning process can be structured in this direction along with examples of activities, in particular, for the achievements of the 2015 and 2017 life science curricula to play a supporting role in creative thinking. Methods and techniques that encourage creativity can be employed in the course. In-service training can be given to teachers about teaching method techniques such as creative learning and teaching process, for students to learn by amusing in the course of study, and for creative thinking in the construction of knowledge. Various projects can be made by the Ministry of National Education to reveal the creative thoughts of the students.

GİRİŞ

Çocuklara hayatın kendisini ve hayattan kesitlerin sunulduğu öğrenme-öğretme süreçleri toplumda etkin vatandaşlar ve yenilikçi bireyler olarak yetişmelerinde büyük önem arz etmektedir. Hayatın kendisinin konu edildiği Hayat Bilgisi dersi çağdaş eğitim anlayışı içerisinde bireyleri toplumsal değerler ve becerilerle kuşatarak öğrenme ve yaratıcılık ilkeleri üzerine temellendirilebilecek bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bektaş, 2013, Kabapınar, 2012, Sağlam, 2015, Tay ve Yıldırım, 2013). Hayat Bilgisi dersinin kapsamı da bu düşünceden hareketle, doğa bilimleri, toplumsal bilimler, sanat, düşünce ve değerler niteliğinde oluşturulmuştur (Sönmez, 2010). Baysal'a (2006, s.3) göre ise Hayat Bilgisi, bilgi temelini sosyal bilimlerle doğa bilimlerinden alan, çocuk gelişimine uygun bir şekilde oluşturulmuş, olabildiğince yaşama dönük ve somut bir şekilde işlenerek öğrencilerin daha etkin bireyler ve vatandaşlar olarak yaşam sürmelerine zemin hazırlayan ve aynı zamanda ikinci devre derslerine temel oluşturan bir derstir. Binbaşıoğlu (2003)'e göre Hayat Bilgisi dersi ise çocuğun çevresine başarılı, etkin ya da olumlu bir biçimde uyum yapmasını sağlayan ilk derstir. Bu tanımlardan hareketle Hayat Bilgisi, çocuğun çevresini bütünüyle saran ve merak duygusunu ön plana çıkararak çevreyi gözlemlemesini ve hayata uyum sağlamasını kolaylaştıran mihver bir ders olarak nitelendirilebilir.

Yapılan programlar kendi zamanının şartlarında en iyiyi yakalamak için yapılmaktadır. Öğretim Programları bilimsel ve teknolojik gelişme ve değişmelere bağlı olarak zamanla ihtiyaçlara cevap veremez hale gelir (Tay ve Baş, 2015). 1926 yılından günümüze kadar Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında amaçlar farklı eğitimsel ihtiyaçlara cevap vermesi ve güncel eğitim yaklaşımlarıyla zenginleştirilmesi açısından revize edilerek hizmete sunulmuştur. Bu bağlamda 2015 ve akabinde 2017 yılında güncellenen Hayat Bilgisi Öğretim Programının vizyonu, temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, öz güveni yüksek, çevresi ve kendisiyle barışık, milli ve manevi değerleri içselleştirmiş bireyler yetiştirmektir (MEB, 2015, 2017).

Tanrıoğen (2005) 'e göre Hayat Bilgisi dersinin temel amacı çocukları etkili vatandaşlar olarak topluma hazırlamaktır. Etkin vatandaşlar; sorumluluk sahibi, iş birliği, kültürel farklılıklara saygı duyan, eleştirel ve yansıtıcı düşünen, çevreye duyarlı, insan haklarını bilen ve koruyan, sosyal adaleti sağlayıp, demokratik süreçlere katılan kişilerdir (Özdemir-Özden, 2014, s. 220-221). Bu ders kapsamına ilişkin Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarından biri yaratıcılık ve düşünce gücünü geliştirmeye bağlantılı olarak, "Bireyin hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler yetiştirmek" şeklinde açıklanmıştır (Güleryüz, 2006). Etkin ve üretken vatandaş yetiştirmek için kuşkusuz yaratıcılık, yaratıcı düşünme ve yaratıcı bireyler eğitimsel süreçlerde üzerine kapsamlı bir şekilde düşünülmesi gereken kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaratıcı düşünmeyi ve yaratıcı bireyi anlayabilmek için öncelikle bilinmesi gereken yaratıcılığın özüdür. Ulusal alan yazını tarandığında, Gültekin'e (2008) göre yaratıcılık, bireyin bilgi ve becerilerini kullanarak yeni, özgün düşünce ya da ürün ortaya koyması, farklı bakış açılarıyla karşılaştığı sorunlara çözüm araması ve çevresini düzenlemesi olarak tanımlanmıştır. Üstündağ'a (2014, s. 5) göre yaratıcılık, işte buldum dedirten, tüm bilişsel,

duyuşsal ve devinişsel etkinliklerde yeni bir söylemi, davranıőı, tutumu, beceriyi, ürünü, yaşam felsefesini vb. ortaya koymayı göze almaktır. Argun'a (2011) göre yaratıcılık, bilinmeyenden yeni bir Őey ortaya çıkarma, yeni, özgün bir senteze varma, birtakım sorunlara yeni çözümler bulma, daha önceden kurulamamıő iliőkiler kurma, böylece yeni bir düşünce Őeması içinde yeni yaőantı, fikir ve ürünler ortaya koyma Şeklinde tanımlanabilir (Akt: Cevher-Kalburan, ,2011, s. 1). Üstündağ (2014) 'a göre yaratıcı bireyin özellikleri ise, alıőılmamıő düşünceleri, kendine özgü üslupla anlatan, keşfetmeyi seven, farklı bakış açılarıyla özgün fikirler üreten ve bu yolla dünyayı açıklamaya çalıőarak çevresini geliőtiren, var olan kültürü deđiőtiren kişiler olarak belirtilmiştir (Fox ve Schirrmacher, 2014). Torrance (1962), ise yaratıcılık düzeyi yüksek olan çocukların özelliklerini Şu boyutlarda ele almıőtir: Meraklılık, esneklik, problemlere karşı duyarlılık, yeniden tanımlama, öz yeterlilik, özgünlük, içgörü (Cevher-Kalburan, 2011, s. 4).

Yaratıcı düşünme ise, bireylerin çevreye duyarlı olmalarından hareketle karőılaőtıkları problemleri sezerek içşelleőtirip, olaylar arasında neden sonuç iliőkisi kurarak problemin çözümlerine yönelik çeőtitli tahminlerde bulunup, bu problemlere alternatif çözümler üretilip, sonuçları karőılaőtırarak deđiőtirme için farklı ürünler oluőturup, özgün bir bakış açısıyla alıőılagelmiőin dıőına çıkma Őeklidir (Üstündağ, 2014, s. 2). Guilford ise yaratıcı düşünme becerisini dört boyutta inceleyerek; bu süreci var olan problemi tanıma, ilgili fikirlerden çeőtitlilikler üretme, olası ürünlerin değerlendirilmesini yapma, problemin çözümlerini sağlayan uygun sonuçları taslak haline getirme (Akt: Cropley, 2001) olarak belirtilmektedir. Hayat bilgisi gibi kaynağını sosyal bilimlerden alan dinamik derslerde yaratıcı düşünme, yaratıcı problem çözümlerini becerisi sıklıkla ifade edilmektedir. Hayat bilgisi dersinde sosyal içerikli, toplumsal bir dayanağı olan bir probleme ilişkin düşüncenin oluőtumu, birleőtirilmesi, genelleőtirilmesi kapsamında çok boyutlu evrelerle beyin fırtınasıyla yapılandırılmaktadır (Maxim, 1999). Bununla beraber özgün daha önce denenmemiő yeni fikirler, projeler, faaliyetler, modeller sosyal bilgiler ve sosyal içerikli derslerde nitelikli öğrenme çıktıları sağlarken ve eğitim programlarına yenilikçi eğitim anlayıőını getirir (Alkan, 2014, Demirkaya, 2015).

Eğitim programlarının toplumların geleceğine yön verdiği düşünöldüğünde, yaratıcılığın bireysel boyuttan kurtarılarak toplumsal kalkınma için kültür haline getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, yaratıcılığın temel eğitim hedeflerinden biri olarak programlara girmesi ve geliőtirilmesi gerekmektedir (Orhon, 2011). Yaratıcılığın geliőtirilmesi için eğitim programlarıyla özdeőtendirilip zenginleőtirilmif bir ortam çerçevesinde nitelikli hale getirilmesi önem arz etmektedir. 2015 yılında güncellenen Hayat Bilgisi Öğretim Programının 12. Maddesi "*düşünme, sorgulama, farklı düşünceler ve çözümler üretme becerilerini geliştirme*" olarak ifade edilmiştir (MEB, 2015). Bu madde öğrencilerde çok boyutlu düşünme, analiz ve sentez düzeyinde uygulamalar yapmayı vurgulamaktadır. Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan bu ifadeden anlaőılacađı üzere kazanımlar, öğrenme içeriği ve programın diğer öğeleri farklı düşünme yöntemlerini hedef göstererek yaratıcı düşünmeyi de ele almaktadır.

Uğraş ve Semerci (2012) 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcı düşünmeye önem verildiğini, kazanımlar, beceriler ve etkinliklerle iliőkilendirildiđini vurgularken, yaratıcı düşünmenin sadece öğretim programlarında yer alması bu becerinin kazandırılması için yeterli olmadığını vurgulamıőtir. Öğretmenlerin de

yaratıcı düşünme becerisine ve davranışlarına sahip ve bunu aktarabilecek donanımda olması gerekmektedir (Soh, 2015). Öğretmenin sınıfta yaratıcı olabilmesi için öncelikle yaratıcı düşünmenin ne olduğunu, tanımını, örneklerini bilebilmelidir. Yaratıcılığın öğeleri olan orijinallik, esneklik, akıcılık, anlamlandırma, çok yönlü düşünme, birleştirme gibi kavramların ne anlama geldiğini ve örneklerini kavrayabilmelidir. Böylece bu bilgiyi kullanarak çocuklarda yaratıcılığı geliştirebilecek bir öğrenmeye kılavuzluk edebilir (Senemoğlu, 1996, s.1). Bu rehberliğin yanı sıra yaratıcı düşünen bireylerde olması gereken çeşitli özellikler bulunmaktadır. Bu bağlamda; Hayat Bilgisi Öğretim Programı, içeriğe ilişkin çocukların araştırmacı yönlerini ortaya çıkararak, özgür seçimlerde bulunabilmelerini, problemlerin çözümüne yönelik sorgulayıcı tavır sergilemelerini, buldukları çözümü sentezlemelerini ve özgün bir ürün oluşturmalarına imkân sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Böylece toplumda çocuklar etkili vatandaş olarak, öz güveni yüksek, kendi öğrenmesinin sorumluluğunu alabilen yaratıcı bireyler niteliğinde yetişecektir.

Alan yazını literatürü tarandığında, Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında yaratıcılıkla ilgili doğrudan sınırlı sayıda (Ekinci-Işık, 2007, Kutanoğlu, 2014, Uğraş, 2011) çalışmaya rastlanırken, Hayat Bilgisi Öğretim Programlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda yaratıcı düşünmenin yer almasına ilişkin kısmen vurgulara rastlanmaktadır (Aykaç, 2011, Çakır, 2007, M. M. Güven, 2010, S. Güven, 2010, Kaf, 2000, Tay ve Baş, 2015, Yasavur, 2013). Ancak diğer ders programlarından Türkçe öğretimi alanında (Aldıç, 2016, Bal, 2014, Çakmak, 2010), Fen Bilgisi öğretimi alanında (Demirci, 2007, Doğan, 2011, Koray, 2004, Yaman ve Yalçın, 2005), sosyal bilgiler alanında (Çelik, 2015, Kuyubaşoğlu, 2009, Palandökenler, 2008, Vural, 2008) yapılan yaratıcılık çalışmalarına sık rastlanmaktadır. Mevcut çalışma, uygulamaya konmuş 2009 ve 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programları ve uygulamaya geçirilecek 2017 Hayat Bilgisi öğretim programının derinlemesine yaratıcı düşünmenin varlığı ve yaratıcı düşünmeyi geliştirici özelliklere sahip olması bakımından karşılaştırılması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarının yaratıcı düşünme açısından karşılaştırılması üzerine kurulmuştur. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki temel özellikler, vizyon, amaç, beceri ve değer ifadelerinin yaratıcı düşünmeyi karşılama düzeyi nasıldır?
2. 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında kazanımların yaratıcı düşünmeyi karşılama düzeyi nedir?
3. 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında yaratıcı düşünmeyi karşılayan kazanımlara ilişkin öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme durumu nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın amacı doğrultusunda bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş, 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programları yaratıcı düşünme açısından karşılaştırmalı olarak betimlenerek değerlendirilmiştir. Araştırma verilerinin kaynağını Hayat Bilgisi Öğretim Program Kılavuzları doküman analizi işe

koşularak çözümlenmiştir. Nitel araştırmalarda durum çalışması belirli bir olay ya da problem hakkında derinlemesine çözümleme yapılarak geniş perspektifte bilgi ortaya koyar (Bloor ve Wood, 2006, Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırmada, amaçsal örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme yöntemi esas alınmıştır. Bu bağlamda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan daha önce kullanılmış ve kullanılacak olan programlar çalışmanın ölçütünü oluşturmaktadır. Araştırmaya konu olan Öğretim Programı kazanımları Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu internet sayfasından (<http://ttkb.meb.gov.tr/program>) elde edilmiştir. 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programındaki 1. sınıf, 2. sınıf ve 3. sınıf düzeylerindeki kazanımların tamamı araştırma kapsamında incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanması, analizi ve yorumlanması sürecinde nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi (analizi) kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.189). Doküman analizi yazılı, görsel malzemenin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2016, s.108). Araştırma doküman analizi aşamaları dikkate alınarak yapılandırılmıştır. Bloom'un programın öğelerine dayalı öğretim programı değerlendirmesi temel alınmış ve bu bağlamda amaçlar, üniteler, eğitim durumu ve değerlendirme boyutları (Tay ve Baş, 2015) çalışmanın analiz birimini oluşturmuştur. 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Programlarının her sınıf düzeyine dair oluşturulmuş olan ders kitapları mevcut olmadığından bu boyut devre dışı bırakılmıştır. Öncelikle her program tek tek incelenerek yaratıcı düşünceyle ilgili birimlerinin programlarda yer alıp almadığı saptanmış ve frekanslar belirlenmiştir. Elde edilen veriler tablolar ile sunulmuş ve programlardan alıntılarla desteklenmiştir. Mevcut araştırmadaki iki araştırmacı ayrı ayrı kategori oluşturmuş, araştırmacıların oluşturduğu kategoriler karşılaştırılmış ve karşılaştırmalarda görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilmiştir. Miles ve Huberman'ın (1994) formülü (Güvenirlik=görüş birliği/görüş birliği+görüş ayrılığı) kullanılarak güvenirlik 0,88 olarak hesaplanmıştır. Kategorilerin uyum kat sayısı yüksek güvenirlikte olduğunu göstermektedir.

BULGULAR

Araştırmacının birinci alt problemi "2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki vizyon, amaç, beceri ve değer ifadelerinin yaratıcı düşünmeyi karşılama düzeyi nasıldır?" şeklinde belirtilmektedir. Buna ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmaktadır.

2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki Vizyon, Amaç, Beceri ve Değer İfadelerinin Yaratıcı Düşünmeyi Karşılama Düzeyi

Tablo 1. 2009, 2015 ve 2017 Tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki Vizyon, Amaç, Beceri, Değer ve Programın Temel Özellikleri İfadelerinde Yaratıcı düşünmenin Karşılaştırılması

Programlar	2009 ilköğretim Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı	2015 ilköğretim Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı	2017 Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı
Özellik			
Vizyon	Öğrenmekten keyif alan, Değişikliklere dinamik bir biçimde uyum sağlayabilecek kadar esnek,	Araştıran,	-
Amaç	hür ve bilimsel düşünme gücüne sahip, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek	Düşünme, sorgulama, farklı düşünceler ve çözümler üretme becerilerini geliştirmesini sağlamak	Öğrenmeyi öğrenme becerisi kazanır.
Beceri	Yaratıcı düşünme Araştırma Problem çözme Girişimcilik	- Araştırma - Girişimcilik	- Araştırma Sorun Çözme Girişimcilik
Değer	-	Estetik	Estetik
Programın temel özellikleri	Yaratıcı Düşünme • Özgünlük ve yeni fikirler oluşturma • İmgeleme • Sıra dışı bağlantılar kurma • Sezgi, duygu ve tutkulara açık olma • Risk alma, cesaret gösterme ve meydan okuma	Programın amaçları bölümündeki "Öğrencilerin düşünme, sorgulama, farklı düşünceler ve çözümler üretme becerilerini geliştirmesini sağlamak" ifadesinin yaratıcı düşünmeyi vurguladığı düşünülebilir.	Programın temel felsefesi bölümünde "Öğretim Programlarında eleştirel düşünce biçimini içselleştiren, analitik ve yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesine izin veren bir yolla hayati tecrübeyi zenginleştirmeye, tarihsel birikimi tanımaya ve onu yeniden üretebilmenin yollarına ulaşmaya önem verilmiştir." ifadesi yaratıcı düşünmeyi ön plana çıkarmaktadır.

Tablo 1'e göre 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki vizyon, amaç, beceri ve değer ifadeleri yaratıcı düşünme açısından karşılaştırıldığında, vizyon ifadesine 2009 ve 2015 programlarında yer verildiği ancak 2017 programında ise bu ifadeye yer verilmediği belirlenmektedir. 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcı düşünmeyi vurgulayan vizyon ifadesi "Öğrenmekten keyif alan, değişikliklere dinamik bir biçimde uyum sağlayabilecek kadar esnek," olarak belirlenmekte iken 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer alan "Araştıran" vizyon ifadesi yaratıcı düşünmeyi ön plana çıkarmaktadır. Programlardaki amaç bölümü incelendiğinde ise 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında "hür ve bilimsel düşünme gücüne sahip, yapıcı,

yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek” ifadesinde yaratıcı düşünme yer bulurken, 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programında *“Düşünme, sorgulama, farklı düşünceler ve çözümler üretme becerilerini geliştirmesini sağlamak”* ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programında *“Öğrenmeyi öğrenme becerisi kazanır.”* ifadesi yaratıcı düşünmeyi belirtmektedir. Programlardaki yaratıcı düşünmeyi vurgulayan beceri bölümü incelendiğinde *yaratıcı düşünme* becerisinin 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer aldığı diğer iki programda bu beceriye yer verilmediği tespit edilmektedir. *Araştırma ve girişimcilik* becerilerinin her üç programda yer aldığı görülürken, *problem çözme* becerisinin ise 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer aldığı ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programında *sorun çözme* becerisi ifadesine yer verildiği belirlenmiştir. Programlardaki yaratıcı düşünmeyi vurgulayan diğer bölümü incelendiğinde ise 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer almayan *estetik* ve *bilimsellik* değerlerinin 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında yer bulunduğu görülmektedir.

2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki yaratıcı düşünme ifadeleri incelendiğinde, 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcı düşünmeye doğrudan yer verildiği belirlenmektedir. Buna ilişkin yaratıcı düşünme *“Özgünlük ve yeni fikirler oluşturma, İmgeleme, Sıra dışı bağlantılar kurma, Sezgi, duyu ve tutkulara açık olma, Risk alma, cesaret gösterme ve meydan okuma”* ifadeleriyle programda betimlenmiştir. 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programında doğrudan belirtilmeyen yaratıcı düşünme ifadesi, programın amaçlar bölümündeki *“Öğrencilerin düşünme, sorgulama, farklı düşünceler ve çözümler üretme becerilerini geliştirmesini sağlamak”* ifadesi ile betimlendiği düşünülebilir. 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programında ise programın temel felsefesi bölümünde *“Öğretim Programlarında eleştirel düşünce biçimini içselleştiren, analitik ve yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesine izin veren bir yolla hayati tecrübeyi zenginleştirmeye, tarihsel birikimi tanımaya ve onu yeniden üretebilmenin yollarına ulaşmaya önem verilmiştir.”* ifadesinin yaratıcı düşünmeyi ön plana çıkardığı düşünülebilir.

2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında Kazanımların Yaratıcı Düşünmeyi Karşılama Düzeyi

Araştırmanın ikinci alt problemi “2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında kazanımların yaratıcı düşünmeyi karşılama düzeyi nedir?” şeklinde belirtilmektedir. Buna ilişkin bulgular Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4’de sunulmaktadır.

Tablo 2. 2009, 2015 ve 2017 Tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki Tema/Ünitelerdeki Yaratıcı düşünmeyi Vurgulayan Kazanımların Karşılaştırılması

		1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf
Tema/ Üniteler		f	f	f
2009 ilköğretim Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı	Okul Heyecanım	-	1	1
	Benim Eşsiz Yuvam	1	2	3
	Dün, Bugün, Yarın	1	1	2
	Toplam	2	4	6
2015 ilkokul Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı	Ben ve Okulum		2	1
	Ailem ve Evim	1	1	1
	Sağlıklı Hayat	-	1	-
	Güvenli Hayat	-	-	1
	Ülkemi Seviyorum		1	1
	Doğa ve Çevre	-	2	4
	Toplam	1	7	8
2017 Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı	Okulumuzda Hayat	1	1	5
	Evimizde Hayat	1	2	5
	Sağlıklı Hayat	-	2	-
	Güvenli Hayat	-	-	-
	Ülkemizde Hayat	-	1	-
	Doğada Hayat	4	2	2
	Toplam	2	8	12

Tablo 2'ye göre 2009, 2015 ve 2017 tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki tema/ünitelerdeki yaratıcı düşünmeyi vurgulayan kazanımların karşılaştırıldığında, 2009 ilköğretim Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programında "Okul Heyecanım" temasında 1. Sınıf düzeyinde yaratıcı düşünmeyi vurgulayan herhangi kazanıma rastlanmazken, 2. ve 3. Sınıf düzeylerinde birer adet kazanıma rastlanmaktadır. "Benim Eşsiz Yuvam" temasında 1. Sınıf düzeyinde 1 adet, 2. Sınıf düzeyinde 2 adet, 3. Sınıf düzeyinde ise 3 adet yaratıcılıkla ilişkili kazanım yer almaktadır. "Dün, Bugün, Yarın" temasında 1. ve 2. Sınıf düzeylerinde birer adet, 3. Sınıf düzeyinde 2 adet yaratıcı kazanıma yer verilmektedir. Yaratıcı düşünmeyi vurgulayan en fazla kazanımın 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında 6 kazanım ile 3. Sınıf düzeyinde olduğu belirlenirken yaratıcı düşünme ile ilişkilendirilebilecek en fazla kazanımın "Benim Eşsiz Yuvam" temasında olduğu ifade edilmektedir.

2015 ilkokul Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı kapsamında "Ben ve Okulum" ünitesinde 1. Sınıf düzeyinde herhangi bir yaratıcı kazanım ifadesine yer verilmezken, 2. Sınıf düzeyinde 2 adet, 3. Sınıf düzeyinde 1 adet yaratıcılıkla ilişkili kazanıma rastlanmaktadır. "Ailem ve Evim" ünitesinde her sınıf düzeyinde yaratıcı düşünceyle ilişkili 1 kazanım ifadesi belirlenmiştir. "Sağlıklı Hayat" ünitesinde 1. ve 3. Sınıf düzeyinde yaratıcı kazanım yer almazken, 2. Sınıf düzeyinde 1 adet yaratıcılıkla ilgili kazanıma rastlanmaktadır. "Güvenli Hayat" ünitesinde 1. Ve 2. Sınıf düzeyinde herhangi bir yaratıcı düşünme ile ilgili kazanım yer almamaktadır. Bunun aksine 3. Sınıf düzeyinde 1 adet kazanıma yer verilmiştir. "Ülkemi Seviyorum" ünitesinde yaratıcı düşünme ile ilişkilendirilebilecek 1. Sınıf düzeyinde kazanıma yer verilmemiştir. Ancak 2. sınıf ve 3. sınıf düzeyinde 1 adet kazanıma rastlanmaktadır. "Doğa ve Çevre" ünitesinde 1. Sınıf düzeyinde ilişkilendirilebilecek kazanım

bulunamazken 2. Sınıf düzeyinde 2 adet ve 3. Sınıf düzeyinde 4 adet kazanımda yaratıcı düşünmeyle ilişkilendirilmiştir. 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programında ise yaratıcı düşünmeyi ön plana çıkaran kazanımların 2. Sınıf ve 3. Sınıf düzeylerinde ve en fazla “Doğa ve Çevre” ünitesinde toplandığı belirlenmiştir.

2017 Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı dâhilindeki “Okulumuzda Hayat” ünitesinde 1. ve 2. Sınıf düzeylerinde birer adet, 3. Sınıf düzeyinde ise 5 adet kazanımın yaratıcılığı vurguladığı düşünülmektedir. “Evimizde Hayat” ünitesinde yaratıcı düşünmeyi ifade ettiği varsayılan 1. Sınıf düzeyinde 1 adet, 2. Sınıf düzeyinde 2 adet ve 3. Sınıf düzeyinde 5 adet kazanım belirlenmiştir. “Sağlıklı Hayat” ünitesinde 1. Ve 3. Sınıf düzeylerinde yaratıcı düşünme ile ilgili kazanıma rastlanmazken, 2. Sınıf düzeyinde 2 adet kazanım yer almaktadır. “Güvenli Hayat” ünitesinde 1. Ve 2. Sınıf düzeylerinde yaratıcılıkla ilgili herhangi bir kazanım ifadesi yer almazken, 3. Sınıf düzeyinde 4 adet kazanıma yer verilmiştir. “Ülkemizde Hayat” ünitesinde sadece 2. Sınıf düzeyinde yaratıcı düşünmeyi niteleyen 1kazanım yer almaktadır. Ancak 2. Sınıf düzeyinde 3 adet, 3. Sınıf düzeyinde ise 5 adet kazanıma yer verildiği belirlenmiştir. “Doğada Hayat” ünitesinde 1. Sınıf düzeyinde 4 adet, 2. ve 3. Sınıf düzeylerinde ikişer adet kazanımın yaratıcı düşünmeyi vurguladığı düşünülmektedir. 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcı düşünme ile nitelenebilen en fazla kazanımın 3. Sınıfa ait olduğu ve en fazla “Doğada Hayat” ünitesinin yaratıcı düşünmeyi vurguladığı tespit edilmektedir.

Tablo 3. 2009, 2015 ve 2017 Tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 1. Sınıf Yaratıcı Düşünmeyi Vurgulayan Kazanımların Karşılaştırılması

2009	2015	2017
B.1.19. Evi ve ailesiyle ilgili duygu ve düşüncelerini özgün bir biçimde ifade eder.	1.2.6. Gün içerisinde neler yapabileceğini planlar.	HB.1.2.6. Gün içerisinde neler yapabileceğini planlar.
C.1.7. Geçmişten günümüze, kılık kıyafette oluşan değişiklikleri araştırır ve bir kıyafet tasarlar.		HB.1.1.14. Okulla ilgili olumlu duygu ve düşünceler geliştirir.

Tablo 3’e göre 2009, 2015 ve 2017 tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 1. sınıf yaratıcı düşünmeyi vurgulayan kazanımların karşılaştırıldığında, 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında “B.1.19. Evi ve ailesiyle ilgili duygu ve düşüncelerini özgün bir biçimde ifade eder.” ve “C.1.7. Geçmişten günümüze, kılık kıyafette oluşan değişiklikleri araştırır ve bir kıyafet tasarlar.” ifadelerinin özgünlük, araştırma, tasarlama özelliklerinden dolayı yaratıcı düşünmeyi vurguladığı belirtilmiştir. 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programında dolaylı olarak “1.2.6. Gün içerisinde neler yapabileceğini planlar.” kazanım ifadelerinin yaratıcılığa vurgu yaptığı düşünülmektedir. 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programında “HB.1.1.14. Okulla ilgili olumlu duygu ve düşünceler geliştirir.”, ifadesi yaratıcı düşünme ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 4. 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 2. Sınıf Yaratıcı düşünmeyi Vurgulayan Kazanımların Karşılaştırılması

2009	2015	2017
A.2.26. Okulu, öğretmeni ve arkadaşlarıyla ilgili duygu ve düşüncelerinin zaman içinde nasıl değiştiğini görsel materyaller tasarlayarak açıklar.	2.2.6. Aile bireyleri ve akrabalar arasındaki dayanışma ve yardımlaşmaya örnekler verir.	HB.2.3.4. Sağlıklı bir yaşam için temizliğin gerekliliğini açıklar.
B.2.2. Evinin ayırt edici bir özelliğini belirterek bu özelliğin evini nasıl “eşsiz” kıldığını açıklar.	2.5.1. Yakın çevresindeki kültürel miras öğelerine örnekler verir.	HB.2.6.3. Yakın çevresindeki doğal unsurların insan yaşamına etkisine örnekler verir.
B.2.18. Ailesindeki yardımlaşmayı gözlemleyerek, aile içinde üstlenebileceği görevlerle ilgili yeni fikirler üretir.	2.6.8. İnsanların çevre üzerinde olumsuz etkilerine örnekler verir.	HB.2.6.4. Tüketilen maddelerin geri dönüşümüne katkıda bulunur.
C.2.12. Bayram kutlamaları için yaptığı hazırlık çalışmalarını ve bayram sürecindeki duygularını özgün bir şekilde ifade eder.	2.6.10. Tüketilen maddelerin geri dönüşümüne katkıda bulunur.	HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar.
	2.1.4. Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır.	HB.2.1.4. Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır.
	2.2.2. Evinde sorumluluk almaktan ve yapmaktan hoşlandığı işleri açıklar.	HB.2.2.5. Aile içi karar alma süreçlerine katılır.
	2.3.4. Sağlıklı büyüme ve gelişme ile kişisel bakım, spor, uyku ve beslenme arasındaki ilişkiyi fark eder.	HB.2.5.6. Yakın çevresindeki kültürel miras öğelerini araştırır.
		HB.2.6.9. Dünya'nın şekli ve hareketlerinin insan yaşamına etkilerini araştırır.

Tablo 4'e göre 2009, 2015 ve 2017 tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 2. sınıf yaratıcı düşünmeyi vurgulayan kazanımların karşılaştırıldığında 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında “A.2.26. Okulu, öğretmeni ve arkadaşlarıyla ilgili duygu ve düşüncelerinin zaman içinde nasıl değiştiğini görsel materyaller tasarlayarak açıklar. “B.2.2. Evinin ayırt edici bir özelliğini belirterek bu özelliğin evini nasıl “eşsiz” kıldığını açıklar.”, “B.2.18. Ailesindeki yardımlaşmayı gözlemleyerek, aile içinde üstlenebileceği görevlerle ilgili yeni fikirler üretir.”, “C.2.12. Bayram kutlamaları için yaptığı hazırlık çalışmalarını ve bayram sürecindeki duygularını özgün bir şekilde ifade eder.” Kazanımları yaratıcı düşünme ile ilişkilendirilebilir. 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programında dolaylı olarak “2.2.6. Aile bireyleri ve akrabalar arasındaki dayanışma ve yardımlaşmaya örnekler verir.”, “2.5.1. Yakın çevresindeki kültürel miras öğelerine örnekler verir.”, “2.6.8. İnsanların çevre üzerinde olumsuz etkilerine örnekler verir.”, “2.6.10. Tüketilen maddelerin geri dönüşümüne katkıda bulunur.”, “2.1.4. Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır.”, “2.2.2. Evinde sorumluluk almaktan ve yapmaktan hoşlandığı işleri açıklar.”, “2.2.4. Evdeki kaynakları tasarruflu kullanmanın aile bütçesine katkıları konusunda görüşlerini belirtir.”, “2.3.4. Sağlıklı büyüme ve gelişme ile kişisel bakım, spor, uyku ve beslenme arasındaki ilişkiyi fark eder.”, kazanımlarının dolaylı olarak yaratıcı düşünmeyi vurguladığı belirlenmiştir. 2017 Hayat Bilgisi Öğretim

Programında ise “HB.2.3.4. Sağlıklı bir yaşam için temizliğin gerekliliğini açıklar.”, “HB.2.6.3. Yakın çevresindeki doğal unsurların insan yaşamına etkisine örnekler verir.”, “HB.2.6.4. Tüketilen maddelerin geri dönüşümüne katkıda bulunur.”, “HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar.”, “HB.2.1.4. Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır.”, “HB.2.2.5. Aile içi karar alma süreçlerine katılır.”, “HB.2.2.7. Yakın çevresindeki yardıma ihtiyaç duyan insanlara karşı duyarlı olur.”, “HB.2.5.6. Yakın çevresindeki kültürel miras öğelerini araştırır.”, ve “HB.2.6.9. Dünya’nın şekli ve hareketlerinin insan yaşamına etkilerini araştırır.” kazanım ifadeleri kazanımlara ilişkin açıklamalar doğrultusunda dolaylı olarak yaratıcı düşünme ile ilişkilendirilmektedir.

Tablo 5. 2009, 2015 ve 2017 Tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 3. Sınıf Yaratıcı düşünmeyi Vurgulayan Kazanımların Karşılaştırılması

2009	2015	2017
A.3.33. Okulu ve çevresini temiz tutmak için bir proje tasarlar.	3.1.6. Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder.	HB.3.1.7. Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder.
B.3.3. Hayalindeki evi planlar ve sanat yoluyla ifade eder.	3.2.2. Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarını örneklendirir.	HB.3.1.8. Okul kaynaklarının etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.
B.3.12. Hayalindeki meslekle ilgili duygu, düşünce ve beklentilerini sanat yoluyla ifade eder.	3.2.4. Komşuluk ilişkilerinin ailesine ve kendisine olan katkılarına örnekler verir.	HB.3.2.2. Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir.
B.3.19. Ailede kararlar alınırken görüş bildirir ve kendisinin üstlenebileceği görevlerle ilgili yeni fikirler üretmek bunları uygular.	3.2.6. Evde nelerden ve nasıl tasarruf edilebileceğine örnekler verir.	HB.3.2.5. Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarına örnekler verir.
C.3.6. Atatürk’ün hayatıyla ilgili olgu ve olayları sanat yoluyla ifade eder.	3.6.3. Yaşadığı yerde doğal çevrenin insan üzerindeki etkilerine örnekler verir.	HB.3.2.6. Evdeki kaynakların etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.
C.3.11. Cumhuriyetimizi korumak, güçlendirmek ve geliştirmek için yapılması gerekenler hakkında fikirler üretir.	3.6.4. Yaşadığı yerde insanların doğal çevrede yaptıkları değişikliklere örnekler verir.	HB.3.2.7. Planlı olmanın kişisel yaşamına olan katkılarına örnekler verir.
	3.2.5. Aile büyüklerinin çocukluk dönemlerinin özellikleri ile kendi çocukluk döneminin özelliklerini karşılaştırır.	HB.3.6.4. İnsanların doğal unsurlar üzerindeki etkisine yakın çevresinden örnekler verir.
	3.5.5. Ülkesinin gelişmesi ile kendi görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi arasında bağlantı kurar.	HB.3.6.6. Geri dönüşümün kendisine ve yaşadığı çevreye olan katkısına örnekler verir.
	3.6.7. Geri dönüşüme bireysel olarak nasıl katkı sağlayacağını bilir.	HB.3.1.1. Kendisinin güçlü ve zayıf yönlerini fark eder.
		HB.3.1.2. Davranışlarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini fark eder.
		HB.3.1.9. İlgi duyduğu meslekleri ve özelliklerini araştırır.
		HB.3.2.1. Aile büyüklerinin çocukluk dönemlerinin özellikleri ile kendi çocukluk döneminin özelliklerini karşılaştırır.

Tablo 5'e göre 2009, 2015 ve 2017 tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 3. sınıf yaratıcı düşünmeyi vurgulayan kazanımların karşılaştırıldığında 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında "A.3.33. Okulu ve çevresini temiz tutmak için bir proje tasarlar.", "B.3.3. Hayalindeki evi planlar ve sanat yoluyla ifade eder.", "B.3.12. Hayalindeki meslekle ilgili duygu, düşünce ve beklentilerini sanat yoluyla ifade eder.", "B.3.19. Ailede kararlar alınırken görüş bildirir ve kendisinin üstlenebileceği görevlerle ilgili yeni fikirler üretmek bunları uygular.", "C.3.6. Atatürk'ün hayatıyla ilgili olgu ve olayları sanat yoluyla ifade eder." ve "C.3.11. Cumhuriyetimizi korumak, güçlendirmek ve geliştirmek için yapılması gerekenler hakkında fikirler üretir." ifadelerinin tasarlamak, planlamak, sanat yoluyla ifade etmek, yeni fikir üretmek gibi özellikleri niteliğinden yaratıcı düşünmeyi vurgulamaktadır. 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programında, "3.1.6. Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder.", "3.2.2. Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarını örneklendirir.", "3.2.4. Komşuluk ilişkilerinin ailesine ve kendisine olan katkılarını örnekler verir.", "3.2.6. Evde nelerden ve nasıl tasarruf edilebileceğine örnekler verir.", "3.6.3. Yaşadığı yerde doğal çevrenin insan üzerindeki etkilerine örnekler verir.", "3.6.4. Yaşadığı yerde insanların doğal çevrede yaptıkları değişikliklere örnekler verir.", "3.2.5. Aile büyüklerinin çocukluk dönemlerinin özellikleri ile kendi çocukluk döneminin özelliklerini karşılaştırır.", "3.5.5. Ülkesinin gelişmesi ile kendi görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi arasında bağlantı kurar.", "3.6.7. Geri dönüşüme bireysel olarak nasıl katkı sağlayacağını bilir." kazanımları programdaki açıklamalar doğrultusunda yaratıcı düşünme ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programında, "HB.3.1.7. Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder.", "HB.3.1.8. Okul kaynaklarının etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.", "HB.3.2.2. Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir.", "HB.3.2.5. Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarını örnekler verir.", "HB.3.2.6. Evdeki kaynakların etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.", "HB.3.2.7. Planlı olmanın kişisel yaşamına olan katkılarını örnekler verir.", "HB.3.6.4. İnsanların doğal unsurlar üzerindeki etkisine yakın çevresinden örnekler verir.", "HB.3.6.6. Geri dönüşümün kendisine ve yaşadığı çevreye olan katkısına örnekler verir.", "HB.3.1.1. Kendisinin güçlü ve zayıf yönlerini fark eder.", "HB.3.1.2. Davranışlarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini fark eder.", "HB.3.1.9. İlgi duyduğu meslekleri ve özelliklerini araştırır.", "HB.3.2.1. Aile büyüklerinin çocukluk dönemlerinin özellikleri ile kendi çocukluk döneminin özelliklerini karşılaştırır." kazanımlarının yaratıcı düşünme ile dolaylı ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Programlarında Öğretme-Öğretme Süreçleri ve Değerlendirme Boyutlarının Yaratıcı Düşünce Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmanın üçüncü alt problemi "2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında yaratıcı düşünmeyi karşılayan kazanımlara ilişkin öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme durumu nasıldır?" şeklinde belirtilmektedir.

2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarında kazanımlar ve etkinlikler için açıklamalara yer verildiği görülmektedir. 2009 programında her kazanım ve etkinlik örneği için bilgilendirmeler ve açıklamalar

oluşturulmuş, ilişkilendirileceği beceriler, ara disiplinler, etkinlik bilgisi, diğer derslerle olan ilişkilendirmelere yer verilmiştir. Yaratıcı düşünceyle ilgili vurgular bu açıklamalarda beceri, etkinlik örneği vb. olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. 2015 ve 2017 programında ise bazı kazanımlar için sadece açıklamalara yer verilirken bazı kazanımlar için hem açıklama yapılmış hem de etkinlik örnekleri verilmiştir. 2015 ve 2017 programlarında etkinlik örneklerinin verilmemesi yaratıcı düşünceyle eğitimsel süreçlerle ilgili netliğin kazanılmamasına sebep olmuştur.

Değerlendirme boyutuna bakıldığında ise, her üç programda değerlendirme anlayışlarında hem ürünü hem de süreci ölçmeye yönelik ifadelerin olduğu tespit edilmiştir. 2009 programında değerlendirmelerin hangi ölçme araçlarla yapılacağı, kazanımlarla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. 2009 programında farklı düşünme yollarını ortaya çıkarıcı, sürece bağlı yaratıcı düşünme yöntemlerini destekleyen alternatif değerlendirme yaklaşımlarının (altı şapkalı düşünme tekniği, beyin fırtınası vb.) kullanıldığı gözlenmiştir. 2015 ve 2017 programında, ise söz konusu yaratıcı düşünmeyle ilgili ilişkilendirilebilecek ölçme-değerlendirme araçlarından örnekler sunulmamıştır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

2009, 2015 ve 2017 tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki vizyon, amaç, beceri, değer ve programın temel özellikleri ifadelerinde yaratıcı düşünme karşılaştırıldığında 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcı düşünme ile ilgili ifadeler doğrudan yer verilirken 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında sınırlı sayıda ifade tespit edilmiş ve dolaylı olarak yaratıcı düşünmeyle ilişkilendirilebilecek ifadeler olduğu saptanmıştır. Örneğin; 2009 programındaki "A.3.33. Okulu ve çevresini temiz tutmak için bir proje tasarlar., B.3.3. Hayalindeki evi planlar ve sanat yoluyla ifade eder." kazanımları yaratıcı düşünme süreçlerini desteklediği düşünülürken, 2015 programındaki "3.2.6. Evde nelerden ve nasıl tasarruf edilebileceğine örnekler verir.", 2017 programındaki "HB.3.2.5. Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarına örnekler verir." kazanımların dolaylı olarak öğrenme süreçlerinde yaratıcı düşünceyi destekleyebileceği düşünülmektedir. 2005 programının 2009 tarihinde revize edildiği ve girişimciliğin yaratıcı düşünme ile ilgili olduğu düşünüldüğünde Güven (2010) yapmış olduğu çalışmasında 2005 ilköğretim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında girişimcilikle ilgili kazanımların, önceki programlarda yer alan amaç ifadelerinden hem sayı hem de içerik bakımından daha kapsamlı olduğu sonucuna varmıştır. Mevcut çalışmada ise 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programındaki yaratıcı düşünme becerisinin 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında yer almadığı belirlenmiştir. Hâlbuki içinde bulunduğumuz çağ gereği 21. Yüzyıl becerileriyle donatılmış bireyler yetiştirmek günümüz eğitim programlarının temel felsefesini oluşturmaktadır. Bu 21. Yüzyıl becerilerinden biri de inisiyatif alma ve girişimcilik algısıdır ve bu beceri amaçlara ulaşmak için proje planlama ve yürütmenin yanında yaratıcılık, yenilik ve risk almayı kapsamaktadır (MEB, 2017). 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki girişimcilik, araştırma becerilerinin yaratıcı düşünmeye vurgu yaparak her üç programda yer aldığı tespit edilmiştir. Mevcut uygulamaya geçecek olan 2017 programında söz konusu beceriler üzerinde yoğunlaşarak yaratıcı düşüncenin etkinliğine ivme kazandırılabilir. Değer ifadeleri incelendiğinde ise 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında böyle bir başlık bulunmamaktadır, bunun yerine kişisel nitelikler olarak ifade edilen değerlerde yaratıcılık ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir değer olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. 2015 ve 2017

Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında ise yaratıcı düşünmeyi niteleyebilen “Bilimsellik” ve “Estetik” değerlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgu yaratıcı düşünmenin değer eğitimi yoluyla teşvik edilmesinde sınırlılıklar olduğu, ancak söz konusu değerlerin öğretmen inisiyatifleriyle yaratıcı düşünme açısından etkin hale getirilebileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgunun aksine Bal (2014) incelediği 2005 Türkçe Öğretim Programında, önceki programda yer alan ve yaratıcı düşünmeyi destekleyen estetik değerlere önem verme ve yapıcı düşünme becerilerinin yer almadığı sonucuna ulaşmıştır.

2009, 2015 ve 2017 tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki tema/ünitelerdeki yaratıcı düşünmeyi vurgulayan kazanımlar karşılaştırıldığında yaratıcı düşünme ile ilişkilendirilen araştırma, özgün fikir üretme, kendini ya da herhangi bir durumu yaratıcı yollarla/sanat yoluyla ifade etme vb. davranış ifadelerinden yola çıkılarak 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programının 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarına göre, yaratıcılığı özellikle vurgular nitelikte olduğu söylenilebilir. Çünkü 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programında doğrudan yaratıcı düşünmeyi işaret eden ifadeler olduğu saptanmıştır. 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programındaki “Sağlıklı Hayat” ve “Güvenli Hayat” ünitelerinde yaratıcı düşünmeyi teşvik edecek sınırlı sayıda kazanım olduğu tespit edilmiştir. Her iki ünite çocukların çevreye karşı kendilerini korumalarını esas almaktadır. Bu nedenle çocuğa yaşamın içinden sunulacak örneklerde yaratıcı düşünmeyi destekleyici çalışmalar yapmak çocuğa yaşamdaki problemlerin üstesinden gelmesinde farklı yollar göstereceği şeklinde bu bulgu yorumlanabilir. 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcı düşünmeyle ilgili en fazla kazanımın “Doğa ve Çevre” ünitesinden olduğu, 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcı düşünmeyle ilişkilendirilen en fazla kazanımın “Doğada Hayat” ünitesinden olduğu saptanmıştır. Bu bulgu programlardaki yaratıcılık-doğa-çocuk ilişkisini vurguladığı biçiminde yorumlanabilir. Çünkü çocuk doğada kendini daha rahat ifade edebilir ve doğaya ilişkin merakıyla kendini keşfedebilir.

2009, 2015 ve 2017 tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 1. sınıf ve 3. Sınıf yaratıcı düşünmeyi vurgulayan kazanımlar karşılaştırıldığında, kazanım sayıları 2009 Hayat Bilgisi Öğretim Programından 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programına kadar artsa da yaratıcı düşünmeyi tam anlamıyla vurgulayan ifadeler tam aksine azalmaktadır. 2009, 2015 ve 2017 tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 2. sınıf yaratıcı düşünmeyi vurgulayan kazanımlar karşılaştırıldığında ise yaratıcı düşünme ile ilişkilendirilebilecek en fazla kazanımın 2015 Hayat Bilgisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 1. Sınıf düzeyinde yaratıcılık ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar incelendiğinde Atatürkçülük ile ilgili herhangi bir kazanım bulunmadığı, 2. Sınıf düzeyinde yaratıcılık ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar incelendiğinde sadece 2015 Hayat Bilgisi Öğretim Programında Atatürkçülük ile ilgili kazanım olduğu tespit edilmiştir. 3. Sınıf düzeyinde ise yaratıcı düşünmeyi Atatürkçülük ile destekleyen kazanımların 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında yer almasına rağmen oldukça sınırlı olduğu saptanmıştır. Bu bulguyu destekler nitelikteki Tay ve Baş (2015) çalışmasında Atatürkçülük konuları çerçevesinde 2015 programının sınırlılıklar içerdiğini söylemek yanlış olmayacağını ifade etmiştir. 2009, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi programındaki kazanımlar yaratıcılık açısından incelendiğinde doğrudan yaratıcılık kültürünü teşvik edebilecek kazanım ifadelerinin 2009 programında olduğu, 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi programlarındaki kazanımların genellikle bilgi ve kavrama düzeyi kazanımlar olması nedeniyle üst düzey becerileri ön plana çıkarmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle özellikle 2015 ve 2017 Hayat Bilgisi programlarındaki kazanımların

yaratıcı düşünmeyi destekleyici rol oynaması için etkinlik örnekleriyle birlikte öğretme- öğrenme süreci yapılandırılabilir, bununla ilişkili açıklamalar ve örneklendirmeler artırılarak öğretmenler teşvik edilebilir. Vural (2008) çalışmasında 2005 programıyla birlikte, beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretiminde uygulanan yaratıcı etkinliklerin, öğretmen algısına göre derse etkin katılımı sağlama açısından faydalı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yasavur (2013) çalışmasında yaratıcı düşünme becerilerinin değerlendirilmesinde en sık “kısa cevaplı soruların”, en seyrek kullanılan tekniğin ise “Altı Şapka Düşünme Tekniği” kullanıldığını tespit etmiştir. En sık uygulanan etkinliğin “Konuyu Farklı Kaynaklardan Araştırma” ve “Benim de Fikrim Var” etkinliği, en seyrek uygulanan etkinliğin “Yeni ve Farklı Nesnelere Üretme” olduğu saptanmıştır. Oysaki kullanılan yöntemlerin geleneksel yöntemlerden ya da geleneksel yöntemlere yakın olması yaratıcılığa ket vuran en önemli engellerden biridir. Yaratıcılığı teşvik edecek yöntem ve teknikler ders sürecinde işe koşulabilir (Üstündağ, 2014). Bunlardan bazıları sanat eğitimi ve yaratıcı drama yöntemi olabilir. Dikici (2006) yapmış olduğu çalışmasında sanat eğitimi alan öğrencilerin, sanat eğitimi almayan öğrencilere oranla daha fazla yaratıcı oldukları sonucuna ulaşmıştır. Araştırmalarda öğrencilerde yaratıcı düşünme becerisinin gelişiminde yaratıcı drama yönteminin (Kaf, 2000, Kutanoğlu, 2014, Kuyubaşoğlu, 2009, Uğraş, 2011, Üstündağ, 2014) beyin fırtınası (Aykaç, 2011, Kuyubaşoğlu, 2009) tartışma ve soru-cevap (Aykaç, 2011, Kutanoğlu 2014) proje tabanlı öğrenmeye dayalı etkinliklerin (Ekinci-Işık, 2007) öğrenci başarısını daha olumlu yönde etkilediği ve ders başarı durumu iyi olmayan öğrencilerin de orijinal fikirler üretebildikleri, eleştirel ve yaratıcı bakış açısına sahip oldukları, derse katılma anlamında motive oldukları saptanmıştır. Bununla beraber, vatandaşlık becerilerinin temellerinin atıldığı, toplumsal yaşam becerilerinin inşa edildiği Hayat Bilgisi derslerinde farklı orijinal fikirlere sahip olma, toplumsal olaylara karşı farklı bakış açısı geliştirme, yaratıcı çözüm önerilerine sahip olma ilerinin vatandaşını hazırlamada önemli bir rol oynar (Maxim, 1999). Ayrıca 21.yy becerileri içinde yer alan yaratıcı düşünme becerisi çağın vatandaşı olmada önemli bir gerekliliktir. Bu kapsamda öğretmenleri, öğrencilerde yaratıcı düşüncüyü yapılandırmada Hayat Bilgisi gibi sosyal içerikli derslerde yaratıcılığı geliştirme yeterliklerine sahip olması, bununla beraber öğretmenin profesyonel gelişim programları geliştirme önemli uygulama adımlarından biri olabilir.

ÖNERİLER

Öğretmenlere, öğrencilerin ders sürecinde eğlenerek öğrenmesi ve bilgiyi yapılandırmasında yaratıcı düşünmeyi ön plana çıkarmaları için yaratıcı drama gibi farklılaştırılmış öğretim yöntem- teknikleriyle ilgili hizmet içi eğitim verilebilir, öğretmenlerin uygulama sürecinin kalitesini değerlendirmek ve süreci etkili izlemek adına deneysel ve boylamsal araştırmalar artırılabilir. Bununla beraber, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini ortaya çıkaracak çeşitli projeler yapılabilir, girişimcilik uygulamaları teşvik edilebilir. Hayat Bilgisi dersi farklı alanlara entegre edilmeye veya farklı disiplinlerle eş güdümlü olarak çalışmaya uygun olduğu için yaratıcılığın ve yaratıcı düşüncenin gelişimi kapsamında işbirlikçi eğitimsel süreçler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Aldıg, E. (2016). *Öğretmen görüşlerine göre 6-8.sınıflar Türkçe dersi dinleme alanı kazanımlarının yaratıcı düşünme becerisine katkısı*. Yüksek lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Alkan, V. (2014). Hayat Bilgisi öğretiminde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri. S. Şimşek(Ed.). *Sınıf öğretmenleri ve adayları için Hayat Bilgisi öğretimi* içinde (s.49-74). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aykaç, N. (2011). Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programında kullanılan yöntem ve tekniklerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Sinop ili örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 113-126.
- Bal, B. (2014). Türkçe dersi Öğretim Programlarında yaratıcı düşünme. *Electronic Turkish Studies*, 9(9), 247-257.
- Baysal, N. (2015). Okuldan yaşama uzanan köprü: Hayat Bilgisi dersinde beceri öğretimi. M. Gültekin(Ed.). *Hayat Bilgisi öğretimi* içinde (s.215-248). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bektaş, M. (2013). Hayat Bilgisi dersinin dünü, bugünü. S. Öğülmüş(Ed.). *Hayat Bilgisi öğretimi ve öğretmen el kitabı* içinde (s. 14-30). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bloor, M., ve Wood, F. (2006). *Keywords in qualitative methods: A vocabulary of research concepts*. London: Sage Publications.
- Cevher-Kalburan, N. (2011). *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve sanat*. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Cropley, A. (2001). *Creativity in Education and Learning: A Guide for Teachers*, Kogan Page.
- Çakır, G. (2007). *Yeni Hayat Bilgisi programında yer alan kazanımların önerilen etkinlikler çerçevesinde gerçekleştirilebilir düzeyinin belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Çakmak, G. (2010). İlköğretim birinci kademe Türkçe Öğretim Programının öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini geliştirmeye etkisine yönelik öğretmen görüşleri (Tokat ili örneği). Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Çelik, E. A. (2015). *7. sınıf sosyal bilgiler dersinde yaratıcı düşünme etkinliklerinin kullanımı*. Yüksek lisans tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Demirci, C. (2007). Fen bilgisi öğretiminde yaratıcılığın erişimi ve tutuma etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(32), 65-75.
- Demirkaya, H. (2015). Sosyal bilgilerde düşünme ve soru sorma becerisi. B. Tay ve A. Öcal(Ed.). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.400-431). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dikici, A. (2006). Sanat eğitimi ve öğrencilerin yaratıcılık düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 31(139), 3-9.
- Doğan, H. (2011). İlköğretim fen ve teknoloji dersi programındaki etkinliklerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesine yönelik öğretmen görüşleri (Malatya ili örneği). Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Ekinci-Işık, D. (2007). *Hayat Bilgisi öğretiminde proje tabanlı öğrenmenin akademik başarı, yaratıcı düşünme, kalıcılık, Hayat Bilgisi dersine karşı tutum düzeylerine etkisi*. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Fox, J. ve Schirrmacher R. (2014). *Çocuklarda sanat ve yaratıcılığın gelişimi* (Çev. Aral, N. ve Bıçakçı, M.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Güleryüz, H. (2001). *Eğitim programlarının dili ve yaratıcı öğrenme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Gültekin, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar. Ş. Yaşar(Ed.). *Hayat Bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.102-119). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Güven, M. M. (2010). *Türkiye’de ilköğretim Hayat Bilgisi dersi programı değişiklikler, düzenlemeler, güncellemeler*. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Güven, S. (2010). Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının girişimcilik özellikleri açısından incelenmesi. *e- Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 1C0113, 5, (1), 49-57.
- Kabapınar, Y. (2012). *Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Genişletilmiş üçüncü baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Kaf, Ö. (2000). Hayat Bilgisi dersinde bazı sosyal becerilerin kazandırılmasında yaratıcı drama yönteminin etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(6), 173-184.
- Karabağ G. ve İnal S. (2013). Hayat Bilgisi dersinde beceri öğretimi. S. Öğülmüş(Ed.). *Hayat Bilgisi öğretimi ve öğretmen el kitabı* içinde (s.247-424). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Koray, Ö. (2004). Fen eğitiminde yaratıcı düşünmeye dayalı öğrenmenin öğretmen adaylarının yaratıcılık düzeylerine etkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 580-599.
- Kutanoğlu, D. (2014). *Hayat Bilgisi dersindeki kazanımların öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerine katkısına yönelik öğretmen görüşlerinin ve uygulamalarının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Kuyubaşoğlu, B. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler dersinde yaratıcı düşünme becerilerinin kazandırılması ile ilgili öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Maxim, G. W. (1999). *Dynamic social studies for elementary classrooms (7th Ed.)*. USA: Pearson Education.
- Miles, M., B. ve Huberman, A., M., (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook (2nd ed.)*. California: SAGE Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2015). *İlköğretim Hayat Bilgisi dersi (1., 2. ve 3. sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2017). *İlköğretim Hayat Bilgisi dersi (1., 2. ve 3. sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Orhon, G. (2011). *Yaratıcılık ve eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özdemir-Özden, D. (2014). Hayat Bilgisi öğretiminde vatandaşlık eğitimi. S. Şimşek(Ed.). *Sınıf öğretmenleri ve adayları için Hayat Bilgisi öğretimi* içinde (s.220-221). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Palandökenler, İ. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerin yaratıcı düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Sağlam, H. (2015). Toplum, birey ve doğaya bütüncül bakış: Hayat Bilgisi. M. Gültekin(Ed.). *Hayat Bilgisi öğretimi içinde* (s.1-15). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Senemoğlu, N. (1996). *Yaratıcılık ve öğretmen nitelikleri*. Yaratıcılık ve Eğitim Paneli.
- Soh, K. (2015). Creativity fostering teacher behaviour around the world: Annotations of studies using the CFTIndex. *Cogent Education*, 2(1), 1034494. <http://doi.org/10.1080/2331186X.2015.1034494>
- Sönmez, V. (2010). *Hayat Bilgisi öğretimi ve öğretmen kılavuzu içinde*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. (2016). Nitel araştırma yöntemi. *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (s.72-125). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tanrıoğen, A. (2005). Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretiminin tanımı, önemi ve özellikleri. *Hayat Bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 11-22). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Tay, B. ve Baş, M. (2015). 2009 ve 2015 yılı Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programlarının karşılaştırılması. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 2, 345-346.
- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2013). Bilgisayar destekli öğretimin hayat bilgisi öğretimi dersinde başarıya etkisi ve yonteme ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12) 84-110.
- Uğraş, H. (2011). *Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde yaratıcı düşünme becerilerini kazanma düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri (Elazığ ili örneği)*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Uğraş, H. ve Semerci, Ç. (2012). Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde yaratıcı düşünme becerilerini kazanma düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri (Elâzığ ili örneği). *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1), 93-100.
- Üstündağ, T. (2014). *Yaratıcılığa yolculuk*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Vural, C.T. (2008). *Sosyal bilgiler eğitiminde yaratıcı düşünme: yeni ilkÖğretim Programı beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan etkinliklerin yaratıcılığı geliştirmesi açısından değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yaman, S. ve Yalçın, N. (2005). Fen bilgisi öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımının yaratıcı düşünme becerisine etkisi. *İlköğretim-Online*, 4(1), 42-52, [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Yasavur, H. (2013). *İlköğretim 3. sınıf Hayat Bilgisi dersinde öğrencilere yaratıcı düşünme becerisini kazandırmak için önerilen etkinliklerin öğretmenler tarafından kullanılma sıklıkları (Malatya ili örneği)*. Yüksek lisans tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Doküman inceleme* içinde (s.189-201). Ankara: Seçkin Yayıncılık.